

Сагынбай кызы Н

КЫРГЫЗСТАНДЫН АЙЫЛ ЧАРБАСЫН ӨНҮКТҮРҮҮДӨГҮ
САНАРИПТИК ТЕХНОЛОГИЯНЫН ОРДУ

Сагынбай кызы Н.

МЕСТО ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ
СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА КЫРГЫЗСТАНА

Sagynbay kyzy N.

THE PLACE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN DEVELOPMENT
AGRICULTURE OF KYRGYZSTAN

УДК: 338.43:656.11/239

Бул макалада Эгемен Кыргызстандын айыл чарбасын санариптик технология аркылуу өнүктүрүүнүн жолдору жана айыл чарба азык-түлүктөрүн өндүрүүнүн артыкчылыктуу багыттары чагылдырылган. Анткени, санариптик (электрондук) айыл чарбасын өнүктүрүү эл аралык аренада, анын ичинде ЕАЭС ж.б. сыяктуу стратегиялык өнөктөштөрдүн алкагында мүмкүнчүлүгү жогору болот. 2018-жылы КРнын Президентинин Жарлыгы менен 2018-2040-жылдар аралыгында өлкөнүн өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясы бекитилип, "Санариптик Кыргызстан 2019-2023" санариптик трансформациялоонун Улуттук программасы ишке ашкан. 2019-жыл "Региондорду өнүктүрүү жана санитариптирүү жылы" деп жарыяланып ИТ – технологияларынын жардамы менен айыл чарба маселелерин чечүүгө иш чаралар жүргүзүлүп келүүдө. Кыргызстандын айыл чарбасында санариптик технологияларды колдонуу менен өндүрүлгөн азык-түлүктөрдү жана асыл тукум чарбаларды атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн өнүктүрө алат.

Негизги сөздөр: айыл чарба, санитариптирүү, өнүгүү тенденциялары, экспорт, санариптик технологиялар, улуттук стратегия.

В данной статье рассмотрены пути развития сельского хозяйства независимого Кыргызстана через цифровые технологии и приоритетные направления производства сельскохозяйственной продукции. Ведь развитие цифрового (электронного) сельского хозяйства на международной арене, в том числе в Евразийском экономическом союзе и т.д. Стратегические партнеры, такие как в 2018 году Указом Президента Кыргызской Республики утверждена Национальная стратегия развития на 2018-2040 годы, реализована Национальная программа цифровой трансформации «Цифровой Кыргызстан на 2019-2023 годы». 2019 год объявлен годом регионального развития и цифровизации, и принимаются меры по решению проблем сельского хозяйства с помощью ИТ-технологий. Он сможет повысить конкурентоспособность сельхозпродукции и племенных хозяйств Кыргызстана с помощью цифровых технологий.

Ключевые слова: сельское хозяйство, цифровизация, тенденции развития, экспорт, цифровые технологии, национальная стратегия.

The article deals with the ways of agricultural development of sovereign Kyrgyzstan by digital technology and directions to developing agricultural products. After all, the development of digital (electronic) agriculture in the international arena, including in the Eurasian Economic Union, etc. Strategic partners, such as in 2018, by the Decree of the President of the Kyrgyz Republic approved the

National Development Strategy for 2018-2040, implemented the National Digital Program transformation "Digital Kyrgyzstan for 2019-2023". 2019 has been declared the year of regional development and digitalization, and measures are being taken to solve agricultural problems using IT technologies. It will be able to increase the competitiveness of agricultural products and breeding farms in Kyrgyzstan using digital technologies.

Key words: agriculture, digitalization, development trends, exports, digital technologies, national strategy.

Азыркы мезгилде санариптик (электрондук) айыл чарбасын өнүктүрүү маанилүү маселелердин бири. Анткени, Кыргызстанда 2017-жылы бул багыттын келечегин аныктоочу документтер кабыл алынган, алардын ичинде Маалыматтык коомду өнүктүрүү стратегиясы да болгон. Мына ушул милдеттердин баары, жалпысынан, өлкөбүздүн эл аралык аренада, анын ичинде ЕАЭС ж.б. сыяктуу стратегиялык өнөктөштөрдүн алкагында ролун бекемдөөгө мүмкүнчүлүгү чоң.

Ата мекендик продукциянын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн камсыз кылуу үчүн сапаттуу үрөн материалын пайдалануу маанилүү болуп эсептелет. Жугуштуу ооруну жана гендик модификацияланган үрөндөрдү пайдаланбоо үчүн Өкмөт адистештирилген лабораторияларды ишке киргизүү жолдорун издеп жатканы маалым. Асыл тукум жана үрөн чарбаларына мамлекеттик финансылык колдоо көрсөтүү үчүн каражаттар каралуусу абзел. Кыргызстандын салттуу адистешүүсүн эске алуу менен уюштурулган мал союу жана этти баштапкы иштетүү технологиясы боюнча ишкана куруу маанилүү иштердин бири болуп саналат.

Өлкөдө өстүрүлгөн жашылчалардын жана жер-жемиштердин жогорку экологиялык тазалыгы жана сапаттуулугу ата мекендик айыл чарба азык-түлүктөрүнүн жана улуттук суусундуктардын, мөмө-жемиш ширелеринин, минералдык суунун жана дары чөптөрдүн визиттик карточкасы болуп калууга тийиш [4,15-б.]. Демек, экспортко арналган ата-мекендик экологиялык таза продуктуларды стандартташтыруу боюнча лабораторияларды куруу бүгүнкү күндүн талабы болуп калат.

КРнын Президентинин Жарлыгы менен 2018-жылдын 1-ноябрында 2018-2040-жылдар аралыгына чейин Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясы бекитилген, анын алкагында “Санариптик Кыргызстан - 2019-2023” санариптик трансформациялоонун Улуттук программасын жүзөгө ашырууга старт берилген [2].

Кыргыз Республикасынын Президенти С.Ш. Жээнбековдун Жарлыгына ылайык 2019-жыл “Региондорду өнүктүрүү жана санариптештирүү жылы” деп жарыяланып, IT-технологияларынын жардамы менен көптөгөн маселелерди чечүүгө иш чаралар жүргүзүлүп жатканы маалым. Аймактарды өнүктүрүүдөгү дагы бир артыкчылыктуу тармак бул айыл чарбасына колдоо көрсөтүү болуп саналат.

Өлкөнү санариптештирүүнүн алкагында мамлекеттик саясаттын артыкчылыктарын эске алуу менен ата мекендик өндүрүштөгү айыл чарба продукциясын кайра иштетүүчү ишканалар үчүн кошумча нарк салыгын төлөө боюнча жеңилдиктер берилип келүүдө. Жаңы жумуш орундарын түзүүгө жана бар болгон сырьёлук базаны эске алуу менен өндүрүштөрдү жайгаштырууга багытталган инвестициялык долбоорлор жер-жерлерде ишке ашырылууда. Айыл чарба продукциясын сактоо, сорттоо, таңгактоо жана кайра иштетүүчү ишканалар ишке киргизилди. Демек, өлкөнү санариптештирүү бүгүнкү күндүн талабы болуп жатат.

Айыл чарба тармагын өнүктүрүүнүн ыңгайлуу жолу тамчылатып суугаруу, алдыңкы технологияларды колдонуу ишке ашкандыгын, Айыл чарба жана мелиорация министрлигинин суу ресурстары инновациялык технологияларды өнүктүрүү бөлүмүнүн башчысы Аскарбек Сагынбаев белгилеп: тамчылатып суугаруу биринчи кезекте түшүмдүүлүктү жогорулатып, суу аркылуу берилген дарылардын 90 пайызы өсүмдүктүн тамырына жетерин айтып өттү [5].

Тамчылатып суугаруу системасы өлкөгө 2014-жылдан тартып ишке ашып, чарба субъектилеринде колдонулуп келүүдө. Анткени аталган система дыйкандар үчүн үч негизги пайданы алып келет. Биринчиден, суу үнөмдөлөт, экинчиден, түшүмдүүлүк жогорулайт, үчүнчүдөн, жер кыртышын сактоого шарт түзөт. Өзгөчө суу жетпеген кайрак жерлерге, кумдуу топурактарга дыйканчылык кылууда чоң жемишин берет [6].

Айыл чарбасында жаңы технологияларды колдонуу ресурстарды эффективдүү пайдаланып, эгин өндүрүшүн жогорулатууга мүмкүнчүлүк берилүүдө. Анткени, айыл жериндеги ири чарбаларда тамчылатып суугаруу ыкмасы кеңири колдонууга өтө баштады. Мисалга алсак, Баткен облусундагы элеттик дыйкан И.Бекмухамедов тамчылатып суугаруунун жаңы ыкмасын колдонуп, Бүргөндү айылынан 5 гектарга

жерге суу чыгарып, 2 миңден ашуун мөмөлүү көчөт отургузуп, кайрак жерди иштетип түшүм алып жатканы барыбызга маалым. Ушундай эле тамчылатып суугаруунун натыйжасында Өзгөн районунда 10 гектар жер жашылданды. Айыл чарбасында тамчылатып суугаруу технологияларын колдонуу өз натыйжасын берип келет. Анткени, жакынкы бир-эки жылдын ичинде 1000 гектарга жакын жер ушундай технология менен иштетилет. Республика боюнча 1000ге жакын күнөсканалар каржыланып, ар бир айыл аймагында 2ден күнөскана, аларды пайдаланууда өндүрүмдүүлүктүн өсүшү каралып жатканы маалым болду [5].

Сокулук районуна караштуу Фрунзе совхозунда «Тамчылатып суугаруу технологиясы үчүн жабдуулардын жергиликтүү үлгүлөрүн жасоо» аттуу инновациялык долбоордун бет ачаары болуп, суу ресурстарын үнөмдүү пайдалануу максатында жергиликтүү жабдууларды колдонуу менен тамчылатып суугаруу технологиялары ишке ашкандыгы анализденди.

Тамчылатып суугаруу – бул айыл чарба өсүмдүктөрүн суугаруунун алдыңкы ыкмаларынын бири. Суугат суу полиэтилен түтүктөрдүн жардамы менен жоготуусуз өсүмдүктүн тамырына түз берилет. Тамыры нымдалып, суунун бууланууга, жерге сиңип жана майнапка кеткен көлөмү кыскарат. Кытайлык ишкер 40 гектар кайрак жерге өсүмдүктүн түрүн айдаган. Ал жакында экинчи түшүм мол берүүчү жүгөрүнүн 35 түрүн алып келген. Ушундай суугаруу технологиялары өлкөнүн башка аймактарына да тараган. Ал эми Чүй облусунда 2 миңден ашык аянт тамчылатып суугарууга өткөн. 1 гектар жерди тамчылатып суугарууга керектелүүчү жабдыктардын наркы 90 миң сомго жакын керектелет. Дыйкандар мындай баада кеткен чыгым 2 жыл аралыгында акталып, киреше алып келерин айтып келишет [6, 4-6.].

Коңшу өлкөлөрдүн бири Казакстандын Маңгыстау облусунда жашылча менен бакча өстүрүүчүлөрдүн 85 пайызы ушул жаңы технология менен иштейт. Күнөскана чарбачылыгынын директору Т.Оразбаевдин айтуусунда, эгиндин көлөмү 40-50 пайызга жогорулаган. Анткени, өнүм көлөмүнө эмес, анын сапатын жогорулатууга көп көңүл буруу керек экен. Ал эми азыркы учурда өнүмдүн сапаты эки эсеге жакшырганын белгиледи. Маңгыстаудагы эгин чарбачылыгы 2021-жылы 100 пайыз тамчылатып суугаруу ыкмасына өтөт. Жамбыл облусунда ушундай жаңы ыкма менен иштеген мөмө-жемиш багытындагы агрардык парк курулган. Санариптик технологияларды колдонууда санариптик жашылча сактоочу кампа ачылып, ар бир камераны уюлдук телефон же планшет аркылуу башкарууга болот, анын аба температурасы, нымдуулугу жашылчалардын түрүнө ылайык көрсөтүлөрүн айтты [1, 3-6.] Демек, ушундай багыттагы санариптик технологияларды колдонуу

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 2, 2021

Кыргызстандын айыл чарбасына да абдан маанилүү болуп эсептелет.

Азыркы мезгилде инновациялык технологияларды колдонуу айыл чарбасынын өнүгүүсүнө түрткү берет. Серепчилердин айтымында, аталган тармак бат өнүгүп, инновациялык методдорду мындан да жигердүү киргизүү зарыл. Мамлекет төлөөсүз гранттарды бөлүп жатканы, алардын катарында мобилдик тиркемелерди жана сайттарды жасаган IT компаниясы иш алып барууда.

Фермердик жана жергиликтүү аймактык коопчулуктар долбоордун негизги катышуучулары катары өздөрүнүн билим деңгээлин жогорулатууга, сунушталып жаткан маалыматтык-компьютердик технологиянын базасында жаңы чечимдерди жүзөгө ашырууга даяр болуусу керек. IT технологиясын айыл чарбасында колдонуу чөйрөлөрү катарында төмөнкүлөр кызмат өтөйт: жерди туура бөлүштүрүү; “акылдуу фермалар”; “акылдуу күнөсканалар”; айыл чарба продукцияларын сактоо, чийки затты башкаруу; соода-сатык-логистикалык инфраструктураны башкаруу; айыл чарба транспортторун башкаруу. Белгилеп кетүүчү нерсе, Кыргызстанда жана анын региондорунда толугу менен IT технологиясы агрардык өндүрүшкө негизинен ири компаниялардын жардамында киргизилиши керек. Ата-мекендик агрардык тармакта IT технологияны өнүктүрүү боюнча планга ылайык IT чечимин колдонуучу чарбалардын үлүшү 2021-жылга 25-30 пайызды түзүшү мүмкүн, ал үчүн жаңы илимий жетишкендиктер, анын ичинде IT технология жөнүндө маалыматтарды кеңири таратуу аркылуу өндүрүшкө санариптик технологияны киргизүү процессинде агрардык чарбалардын жана кайра иштетүү ишканалардын активдүүлүгүн жогорулатуу талап кылынат.

Чет өлкөлөрдө айыл чарбаны жана агро өнөржай комплексин санариптештирүүнү өнүктүрүүнүн кеңири таркалган багыттарынын бири, бул санариптик (электрондук) айыл чарбасы болуп эсептелет. Санариптик (электрондук) айыл чарбасын стратегиялык көрө билүү жана аны өнүктүрүүнүн максаты төмөнкүдөй факторлор менен аныкталат: [4,12-6.]

- аймактарда айыл чарба продукциясын өндүрүүнүн жана аны колдонуунун өзгөчөлүгү;
- айыл чарбасын өнүктүрүүдөгү учурдагы жана келечектеги артыкчылыктар, аймактык рыноктордо продукцияны иштеп чыгуу жана колдонуу;
- аймактык агросистеманын түзүлүшү жана анын өзгөчөлүктөрү;
- аймактык стратегия, анын максаты жана артыкчылыктары;
- санариптик (электрондук) айыл чарбасын жайылтуу тажрыйбасы.

Санариптик (электрондук) айыл чарбасын ишке

ашыруунун негизги милдеттери катары төмөнкүлөрдү кароого болот:

- аймактын агро өндүрүштүк системасынын натыйжалуулугун жогорулатуу жана наркты түзүү чынжырчасын жакшыртуу;
 - ресурстарды натыйжалуу пайдалануу позициясынан максатка жетүүнү ылдамдатып, айыл жергесин туруктуу өнүктүрүүдө кыйынчылыктарды жеңүү;
 - ишкерликтин жаңы түрлөрүн өнүктүрүү жана пайдалануу аркылуу айылдарды жумуш менен камсыздоо үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү түзүү.
- Санариптик (электрондук) айыл чарбасы ишке ашыруу комплексүү багыт болуп эсептелет жана ал төмөнкүдөй компоненттерди эске алышы керек:
- жергиликтүү демилгени (лидерликти) колдоо менен аларга шарт түзүү;
 - стратегиянын жана инвестициялык мүмкүнчүлүктөрүн кароо;
 - маалыматтык түзүмдү жана адистештирилген багытын өнүктүрүү;
 - маалыматтык-сервистик контентти түзүү жана аны башкаруу;
 - жөнгө салуунун нормативдик базаларын жана механизмдерин түзүү;
 - жумушчу күч менен анын негизги каражаттарын камсыздоону колго алуу зарыл [3, 4-6.]. Демек, Эгемен Кыргызстандын айыл чарбасын өнүктүрүүдө, санариптик технологияны колдонуп, чет өлкөлүк тажрыйбаларды эске алуу зарыл.

Санариптик технологияны өнүктүрүү жолу бирдиктүү тейлөө рыногун курууда ар кандай тоскоолдуктарды жана чектерди жоюу үчүн негиз болот. Айыл чарбадагы көйгөйлөрдү чечүү үчүн Евразиялык экономикалык биримдиктин шартында Кыргыз Республикасынын азык-түлүк коопсуздугун камсыз кылуу программасын жүзөгө ашырууну жана региондорду өнүктүрүүнүн Улуттук концепциясын эсепке алуу менен жана перспективдүү параметрлерди негиздөө аркылуу ата-мекендик өндүрүүчүлүрдү мамлекет тарабынан колдоп, алардын ишмердүүлүгүн жөнгө салуу механизмдери иштелип чыкканы маалым.

Жыйынтыктап, караганда Кыргызстандын айыл чарба тармагын өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу багыттарын жүзөгө ашырууда кайра иштетүү тармактарынын материалдык-техникалык модернизациялоонун экономикалык негизин түзүү менен өндүрүштүк потенциалын жогорулатууга жана Кыргызстандын калкын сапаттуу ата-мекендик өндүрүлгөн азык-түлүктөр менен камсыз кылып, аны экспорттоонун эсебинен тышкы агрардык рыноктон татыктуу ордун табууга көмөк көрсөтүү абзел.

Адабияттар:

1. Айыл чарбасындагы жаңы технология. [Эл. ресурс]. – Режим доступа: http://kazakh-tv.kz/kg/view/hi-tech/page_aiyl-charbasyndagy-zhany-tehnologiya - Загл. с экрана.
2. 2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы. [Эл. ресурс]. - Режим доступа: <http://president.kg/>.
3. Бейбосунов Б.Т. Цифровая трансформация в регионах: реалии и перспективы. / «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. [Эл. ресурс]. - Режим доступа: <http://www.science-journal.kg/media/Papers/ivk/2018/7/25-29.pdf>.
4. Исманалиев К.И. Экономические проблемы развития агро-мышленного комплекса и механизмы управления в условиях Евразийского экономического союза. [Текст]: автореф. дисс. к.э.н. / К. Исманалиев. - Жалал-Абад, 2019.
5. Сагынбаев тамчылатып сугаруунун негизги үч пайдасы. [Эл. ресурс]. - Режим доступа: <https://sputnik.kg/>.
6. Тамчылатып сугаруу мол түшүм алуунун белгиси. [Эл. Ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ktrk.kg/post/5899/kg> - Загл. с экрана.
7. Аманалиева М.О., Кадырова М.К. Развитие цифровой экономики в регионах Кыргызстана: проблемы и возможности. / Известия ВУЗов Кыргызстана №7. 2018. С.25-29.